

Politická komunikace v příbězích zneuctěných památníků

Political Communication Narrated in Vandalizing Monuments

Gergely Kunt, Dóri Szegő, Júlia Vajda

ABSTRACT In this article we analyze visual narratives related to the desecration of two public monuments in Budapest, Hungary. We embed these narratives within the framework of the change in the usage and interpretation of public space and its monuments resulting from the democratic transition and modern technology, accompanied by new forms of the reinforcement and challenging of legitimate memory narratives. We analyze two sets of video footage that were taken during two demonstrations at different monuments, both located near Kossuth Square. The square is where the houses of Parliament stand and through the square's changing statues and monuments it has played a central role in creating, maintaining and replacing memory narratives of Hungarian history. The two monuments, and the demonstrations and counter-demonstrations at the focus of our observation, are part of a political power game about these narratives. When analyzing the video footage we treat them as narrated stories, observe the different layers such as the interpretation of the producers, as well as – unfolding the level of the “exact events” – the interpretations of the demonstrators and the audience of the footage (who interpret the videos online). In the first case we analyze video of a demonstration organized by supporters of the extreme right-wing party desecrating the statue of Mihály Károlyi, a Hungarian politician between the two world wars. In the second case we analyze videos of a counter-demonstration organized by anti-fascist organizations and private individuals at a counter-memorial called “Shoes on the Danube Promenade” that commemorates the victims, and calls attention to societal responsibility, during the Shoah. The memorial was desecrated by unknown perpetrators who placed pigs' feet into the shoes. We analyze the demonstration against the desecration that took place at the memorial and analyze the different perspectives appearing in video clips of it.

KEYWORDS Visual remembrance, memory narratives, conflicting interpretations, political ideologies, public space, monuments, desecration

Zatímco praxe ničení památníků se v podstatě rovná vyloučení některých politických, historických a kulturních jevů z obecného diskursu, jejich budování naopak implikuje začlenění jiné skupiny událostí. Oba procesy pak slouží totožnému cíli, totiž psaní dějin a uchovávání vzpomínek v souladu s aktuálními sociopolitickými potřebami. [...] V tomto slova smyslu mohou být sochy stojící na veřejných prostranstvích interpretovány jako nástroje předávání ideologických vzkazů. [...] [Veřejné prostory jsou] zóny protínajících se sociálních aktivit, v nichž tvůrci (producenti) nedefinují konkrétní záležitosti o nic méně než široká veřejnost (příjemci),

říká v jednom ze svých článků Julia Szekely (2014).¹ Rozhodli jsme se v tomto příspěvku akceptovat její interpretaci hanobení pomníků a pokusíme se touto optikou analyzovat vizuální narativy takových případů. Zaměříme se přitom na nový, alternativní způsob užívání a (re)interpretace veřejných prostor a památníků, který byl v zemích bývalého sovětského bloku umožněn na jedné straně demokratickými změnami, jež proběhly v důsledku událostí roku 1989, a na straně druhé vývojem moderních technologií. Andrew Hoskins, který uvedl do sociologie koncept „vznikající paměti digitálních sítí“ (*emergent digital network memory*), v nichž jsou paměť a vzpomínky „ovládané konektivitou digitálních technologií a médií“ (Hoskins 2009: 91–108), zmiňuje dva závažné důsledky tohoto procesu: tím prvním je, že vzpomínky jako takové se stávají mobilnějšími, efemérnějšími a proměnlivějšími; druhým pak to, že diváci se proměnili z pasivních konzumentů na aktivně participující celosvětové publikum sledující dění v „globální aréně pozornosti“ (Assmann a Conrad 2010: 4).

Tento nový druh publika si také vytvořil nové způsoby, jak vyjádřit svůj vztah k různým vzpomínkovým narativům. V důsledku těchto změn je prostřednictvím nových forem využití reálného veřejného prostoru i veřejného kyberprostoru prezentováno nesčetné množství často protichůdných konceptů dějin: památníky je možné zničit a fyzicky nahradit jinými, zatímco videonahrávky a vizuální reprezentace mohou být umístěny do kyberprostoru, kde má v podstatě každý možnost zaznamenat a (re)interpretovat způsob využití veřejného prostoru a videozáznam (editovaného) příběhu zveřejnit. Pro badatele představují tyto nahrávky materiál, který osvětluje jak zaznamenávané události, tak způsob, jakým je jejich producent interpretuje. Vytvářejí také vizuální kontext, platformu, na níž se rozmanité, navzájem se proplétající vrstvy vztahu k památkám a demonstracím stávají hmatatelnými a interpretovatelnými. Dále v tomto textu představíme dvě události, jejichž prostřednictvím se pokusíme porozumět tomu, jaký existuje vztah mezi událostmi a jejich interpretacemi.

Jakkoli nejednoznačný je pojem „objektivní historie“, stejně tak jako ona objektivní historie (tedy sled jednotlivých epizod určité události) samotná, musíme akceptovat – aniž se přitom vzdáme snahy pochopit –, že události lze interpretovat pouze tehdy, použijeme-li sekvenci epizod určité události, kterou je možné získat ze zdrojů, jež jsou k dispozici.² Jakkoli jsme si vědomi toho, jak ošemetné je pracovat se „skutečnou“ historií události, nezbyvá nám – na rozdíl od účastníků událostí – nic jiného než použít videonahrávky, s nimiž budeme zacházet jako s „vyprávěnými příběhy“ a z nichž vybereme epizody, které fungují na stejném principu jako sběr biografických dat pro hermeneutickou analýzu narativů životních příběhů (Rosenthal 1995). Analýza chronologicky seřazených dílčích epizod události, krok za krokem sesbíraných z nahrávky, nám umožní rekonstruovat historii události; v druhé části analýzy se pak budeme věnovat sekvencím narativu, který „vypráví“ samotná nahrávka. Postavíme-li do

¹ Text Gergely Kunta, Dóri Szegő a Júlie Vajdy, který vznikl za finanční podpory Grantové agentury ČR v rámci projektu „Kolektivní paměť a proměna městského prostoru“ (P404/12/2531), byl původně přednesen jako příspěvek na konferenci *Identities in Conflict, Conflict in Identities* pořádané ve dnech 18. až 20. října 2012 Katedrou sociologie FSS MU v Brně. Jeho český překlad vychází z anglické verze s názvem „Political Communication Narrated in Vandalising Monuments“. Článek zveřejňujeme s laskavým svolením autorů.

² Náš pohled na věc je podepřen myšlenkami Haydena Whitea (1973).

kontrastu rekonstruovanou historií a příběh, budeme schopni nejen oddělit samotnou událost od její reprezentace, ale také v rámci vizuálního kontextu, v němž příběh nabyl tvaru, analyzovat různé vrstvy narativů s událostí spojených. Tento postup nám umožní pochopit nejen to, jak různí účastníci demonstrací interpretují události a místa (památníky), kde se události odehrály, ale také vědomé a nevědomé způsoby, jakými různí vypravěči vtiskávají událostem význam. A protože vypravěč vede dialog nejen s publikem účastnícím se demonstrace, ale také s publikem sledujícím nahrávky (tedy s publikem které nahrávky leckdy z protichůdných pozic prostřednictvím online komentářů interpretuje), rodí se další diskursy, v nichž vznikají další významové vrstvy hodné pozorování a analýzy.

Od roku 1989, kdy došlo k politické transformaci, postupně slábnul strach z „úřadů“ a památníky různých ideových zaměření instalované v ulicích se začaly v celém Maďarsku stávat častými terčí útoků. V některých případech bývá ničení památníků projevem obyčejného vandalismu nebo motivováno úmyslem vydělat peníze krádeží a prodejem materiálu, většina případů ale spadá do jiné kategorie, v níž je násilí vůči památníkům spojováno spíše s přáním nějakým způsobem vyjádřit politickou frustraci či vztek tam, kde nelze použít žádný jiný běžný výrazový prostředek, nebo kde nemůže být vyjádřen alternativní vzpomínkový narativ zpochybnující oficiální interpretace. Takovéto chování je v souladu s Alexanderovým konceptem proměny povahy kulturní produkce, která nastává zároveň se zvyšující se komplexitou společností. Podle Alexandra je cílem performerů – kterými se mohou stát demonstranti, proti-demonstranti a v našem případě také zaznamenávatelé – vytvořit „emoční spojení publika s aktérem a textem, a vytvořit tak podmínky, které umožňují promítat publiku kulturní významy prostřednictvím kulturní produkce“ (Alexander 2006: 55). V důsledku stále „rozptýlenějšího“ uspořádání společnosti pocítují performeři potřebu vytvářet „stmelenou“ produkci, která by byla schopna vnukávat významy. Řečeno Alexanderovými slovy, demonstrace, proti-demonstrace a jejich vizuální interpretace mohou být zpracovávány jako dramatické pokusy vytvořit na různých úrovních autentické „kulturní texty“ (Alexander 2006: 34) pro konkrétní publika, a zajistit tak emoční propojení a zároveň „imprinting“ významů. Dále v textu budeme prostřednictvím videonahrávek analyzovat různé vrstvy dvou takových reprezentací událostí, které se odehrály na dvou různých místech Budapešti.

Existence nahrávek, jejich propagace a způsob, jakým se vyjadřují, stejně tak jako komentáře k nim připojené prostřednictvím online aplikací, jsou příkladem fenoménu, který Alexander popisuje v rámci konceptu „pluralizace sociální moci“ (*pluralization of social power*). „Proces pluralizace sociální moci je provázán se zpřístupňováním nástrojů zaznamenávání a distribuce sociálního dění, mediální interpretace jsou ve větší míře podrobovány debatě a úspěch předkládaných interpretací je nahodilejší“ (Alexander 2006: 68).

Hmatatelný obětní beránek

V roce 1975 byla na budapeštském náměstí Lajose Kossutha, na němž se dodnes nachází také sídlo maďarského parlamentu, instalována bronzová socha hraběte Károlyiho. Na podzim roku 2012 byla odsud socha odstraněna a přemístěna do mnohem méně frekventované lokality, balatonského letoviska Siófok, rodiště tvůrce sochy Imre Vargy.

Úvod do maďarských dějin 20. století, lekce první: postava hraběte Károlyiho

Maďarské království, které bylo v té době součástí Rakousko-uherské monarchie, patřilo na konci první světové války v roce 1918 mezi poražené. V té době se také příslušníci dřívějších národnostních menšin žijících v Uhrách stávali občany nových národnostních států, které tehdy vznikaly. V říjnu 1918 byla ustanovena Maďarská národní rada, v jejímž čele stál Mihály Károlyi. Károlyi byl občanský demokrat, který mezi lidmi rozdělával své vlastní pozemky a který se stal premiérem a poté i prezidentem. Jeho primárním cílem bylo ukončit válku co nejrychleji, v důsledku čehož nebyl schopen zabránit masivní okupaci země vojsky Trojdohody, stejně tak jako vojsky srbskými, rumunskými a československými. Návrh, aby jako budoucí hranice Maďarska byly uznány demarkační linie vymezující okupované zóny, byl společně s dalšími požadavky formulovanými na mírové konferenci pro Károlyiho vládu (a stejně tak další vlády) neakceptovatelný, což se stalo důvodem pro předání moci komunistům. Ani nová vláda Maďarské republiky rad³ vedená Bélou Kunem nedokázala zemi stabilizovat. To se podařilo až pravičáku Miklósi Horthymu. Horthy se svými ozbrojenými silami vpochodoval do Budapešti v polovině listopadu 1919 a o rok později jej Národní rada jmenovala regentem. A jako regent vládl Maďarskému království bez krále až do října 1944. Kapitoly versailleského smluvního systému relevantní pro Maďarsko, známé jako trianonská mírová smlouva, byly podepsány na jaře roku 1920, během jeho vlády. Poté, co Trianonská smlouva vstoupila v platnost, se území země vynuceně zmenšilo zhruba na třetinu své předchozí rozlohy.

To, že Maďarsko přišlo po první světové válce v důsledku mírové smlouvy o obrovskou část území, stejně tak jako ustavení Maďarské republiky rad v čele s Bélou Kunem, bylo vnímáno jako zodpovědnost Mihálye Károlyiho a Židů. Oficiální historiografie Horthyho éry obviňovala Károlyiho nejen z toho, že předal moc komunistům, a uvolnil tudíž cestu „rudému teroru“, ale také z toho, že země přišla o značnou část svého území.

V roce 1941 se Horthy vzdal neutrality a vedl Maďarsko do druhé světové války jako spojence nacistického Německa. V období 1938 až 1942 byly přijaty čtyři protizidovské zákony, jejichž cílem bylo ještě posílit vyloučení Židů ze života společnosti. Navzdory tomu se však maďarští Židé mohli i po roce 1938 ve své zemi cítit bezpečněji, než tomu bylo v jiných zemích, které ovládli Němci. Přijaté zákony je odsunovaly na okraj společnosti, neohrožovaly však jejich životy a, navzdory Horthyho antisemitské politice, bylo odmítáno fyzické násilí a až do německé okupace v březnu 1944 také deportace.

Po roce 1945 byl nastolen komunistický režim, nicméně i ten přivítal Károlyiho po jeho návratu z meziválečného exilu velmi vlažně a poslal ho zpátky do Paříže na post velvyslance. Za Rákosiho vlády Károlyi na post velvyslance rezignoval, aby vyjádřil protest proti brutální

³ Maďarská republika rad existovala v období 21. března – 21. srpna 1919. V jejím čele stál Béla Kun a podle sovětského vzoru v ní došlo k masivnímu znárodnování. Vznikla též Rudá armáda, která slavila prchavé úspěchy při zpětné okupaci území, která byla připojena k území sousedních zemí, zejména v Horním Maďarsku (Felvidék). Armáda nicméně prohrála v bojích s rumunskou armádou, která ji zatlačila až k Tise, došlo tedy k okupaci hlavního města, která způsobila konec Maďarské republiky rad.

rozpínavosti diktatury a vykonstruovanému procesu s László Rajkem⁴, a stal se personou non grata. Po revoluci v roce 1956 začala na počátku 60. let konsolidace politických poměrů a Károlyi se opět stal důležitou figurou: potřeboval jej János Kádár, kterému se hodilo, že se Károlyi distancoval od Rákosiho diktatury. A právě to byl důvod, proč mu byl v roce 1975, tedy u příležitosti 100. výročí narození a 20. výročí úmrtí, postaven pomník poblíž maďarského parlamentu, zatímco Horthy byl považován za fašistu oběma komunistickými režimy a jeho činy související s šoa nikdy neprošly reflexí.

V období politické diktatury neexistoval žádný veřejný prostor, v němž by bylo možné vyjádřit ke Károlyiho osobě a činnosti jiné než oficiální stanovisko. Nicméně ani po změně politického režimu nevypukly žádné náhlé masové protesty u jeho pomníku ani kvůli tomu, že některé ulice nesly jeho jméno. Je ovšem pravda, že většina ulic, které byly po Károlyim v symbolickém prostoru měst pojmenované, byla přejmenována a že jeho stopy tak byly zcela vymazány. Ze všech Károlyiho ulic zůstalo toto jméno pouze jediné, v níž se nachází jeho rodiště.

Po změně režimu nepřišel žádný veřejný tlak na odstranění Károlyiho pomníku a verbální a fyzické útoky se podle dostupných informací začaly množit až po začátku nového tisíciletí. Jeden dobře dokumentovaný akt vandalismu, byť pravděpodobně nebyl prvním, byl vykonán již v roce 2000. Socha byla tehdy polita rudou barvou (Hetek 2000). Tento čin se opakoval v roce 2003. Dne 30. října 2004 uspořádaly vládnoucí levicové strany vzpomínkovou akci na maďarskou revoluci 1918 jako rok vzniku Maďarské republiky. Účastníci této vzpomínkové akce byli na místě přivítáni účastníky protidemonstrace. Proti vzpomínkové akci protestovali zejména příznivci konzervativního Maďarského demokratického fóra a částečně také sympatizanti extrémní pravice⁵, kteří nesli vlajky – červenobílé zástavy asociované s extrémní pravíci⁶ i černé prapory. Na závěr vzpomínkové akce začali účastníci protidemonstrace po odcházejících příznivcích vládních stran házet rajčata a vajíčka. Dne 11. listopadu 2005 byl na sochu vyvěšen nápis „Nechal jsem zabít Istvána Tiszu. Odvezte mě na místo, které nejlíp vypovídá o tom, co jsem v životě dokázal – na maďarsko-rumunskou hranici“. V roce 2007 byl pomník znovu polit rudou barvou. Protestující použili rajčata a rudý nátěr, aby symbolicky odkázali na barvu (extrémní) levicové diktatury, přičemž se snažili naznačit, že Károlyiho a jeho filozofii považují za socialistickou nebo komunistickou. Otázka, proč se první útoky na Károlyiho začaly objevovat na přelomu tisíciletí, může být pravděpodobně zodpovězena odkazem na fakt, že někdy v té době vznikla radikální pravicová strana

⁴ László Rajk byl komunistický politik, od roku 1946 ministr vnitra a od roku 1948 ministr zahraničních věcí. V rámci čistek v komunistické straně byl proti němu veden zinscenovaný proces. V důsledku fyzických a psychických útoků, a také proto, že uvěřil v dobrou vůli strany, se přiznal k vykonstruovaným obviněním a byl popraven.

⁵ Na jejich transparentech byly nápisy: „Vrahové Istvána Tiszy byli zaplaceni Károlyiho vládou“, „Oslavujete Trianon“, „Károlyiho sochu na rumunskou hranici“ (viz Gerő 2008: 187).

⁶ Takzvané arpádovské pruhy (červenobílé pruhy) byly původně součástí erbu králů arpádovské dynastie a jejich použití se v průběhu historie měnilo, stejně tak jako počet pruhů. Jsou též součástí dnešního maďarského státního znaku. Za války byly společně s šipovým křížem symbolem extrémní pravice; v současné době jsou používány v extremistickém kontextu a mají odkazovat na výše zmíněné a na slavnou maďarskou minulost.

Jobbik (její předchůdce byl založen v roce 1999). Vandalové, o jejichž činech zde hovoříme, nemuseli být vždy nutně členy Jobbiku, ale bývají považováni za jeho ideové spřízněnce. Každopádně u některých případů je spojení s Jobbikem jasné. Bylo například dokázáno, že nápis odkazující na Trianonskou mírovou smlouvu, o níž jsme hovořili dříve v textu, byl na památník v roce 2005 zavěšen poslanci za Jobbik.

Znesvěcení Károlyiho sochy – znovuzarámování oficiálních narativů prostřednictvím demonstrace

Nyní se pokusíme provést paralelní analýzu dvou krátkých neprofesionálních videonahrávek stažených z YouTube, které byly pořízeny na demonstraci organizované Jobbikem v roce 2010. Na základě těchto videí se pokusíme určit, jaký existuje vztah mezi Károlyiho kritikou a jeho pomníkem, jakým způsobem znesvěcení sochy v rámci rituálu akce proběhlo a jakým způsobem byl Károlyi zasazen do kontextu, v němž se zcela jasně a zřetelně stává nepřátelskou figurou.

Autory nahrávek nelze identifikovat.⁷ Tvůrce delšího videa si na YouTube nechává říkat opravdový Csepel (igazCsepel), přezdívka patrně zaštiťuje nějaké studio nebo kanál spíše než jednotlivce. Tento online kanál má své vlastní webové stránky a používá také slogan „Je mi ctí a radostí být Maďarem“, který značí, že video muselo být natočeno členem nějaké radikální pravicové skupiny a editováno tak, aby diváci viděli vzpomínkovou akci, slova řečníků a vandalství před akcí tak, jak si tato skupina přeje, abychom je viděli. Nahrávka nám ovšem také umožňuje nahlédnout na to, jaký je vztah mezi demonstranty a Károlyim. O tvůrci druhé nahrávky nemáme žádné informace – kdo tato osoba je a jaké jsou její názory, můžeme pouze hádat na základě samotného videa. Víme jen to, že u Károlyiho sochy byl někdo, kdo zaznamenal události před začátkem projevů. Jeho krátké šestiminutové video bylo na rozdíl od delší verze nahrávky stejné události na internet pověšeno needitované a v podstatě končí v okamžiku, kdy začínají projevy, což nás vede k domněnce, že autora nezajímaly. Název videa (Skandál u Károlyiho pomníku) je poměrně dvojnásobný a není z něho zcela jasné, jakou interpretaci událostí podporuje.

Jobbik si jako datum demonstrace zvolil den, během kterého v roce 1919 vpochoďoval Miklós Horthy se svým vojskem do Budapešti a ukončil tak její okupaci rumunskými vojsky. Na plakátcích, které zvaly na tuto vzpomínkovou akci Jobbiku, je vyobrazen Horthy na bílém koni, jak ho na náměstí Gellért zdraví primátor Budapešti.⁸ Jobbik demonstraci záměrně zorganizoval na náměstí Lajose Kossutha a ve zvláštní noticce informoval o tom, že v šest hodin se u „Károlyiho sochy“ odehraje speciální událost. Károlyiho socha, jejíž odstranění Jobbik veřejně požadoval, byla totiž pro tuto stranu ztělesněním jakéhosi negativního standardu, symbolem všeho, co zavrhuje. Jobbik tedy identifikoval sám sebe prostřednictvím pomníku a obrazu, který si lidé spojují s Károlyim: odsoudil jak Trianonskou mírovou smlouvu, tak

⁷ Toto šestiminutové video bylo z internetu staženo, není již tedy k dispozici. Link na druhé video je <http://www.youtube.com/watch?v=YSO1mSsr1A>.

⁸ Náměstí Gellért se nachází v Budě, u paty pahorku Gellért (Vörös 2000: 144–172; Pótó 2012: 162; Beke a Szóke 1993: 43–56; Pótó 2003: 17–26).

socialismus, respektive komunismus, a všechny, kdo se s nimi identifikují. Místo, které si Jobbik pro svou demonstraci zvolil, vyvolává otázky týkající se toho, jaký může mít význam zorganizovat vzpomínkovou akci u pomníku nepřítele a jaký může mít taková akce scénář. Zdá se, jako by se sympatizanti Horthyho a jeho éry sešli u pomníku muže v Horthyho době považovaného za arcinepřítele, aby si zde symbolicky vyjádřili sounáležitost. Jako by socha nabízela možnost ukázat na nepřítele nejen v ideologickém nebo duchovním smyslu, ale přímo fyzicky. Další výhodou potom je, že socha se nehýbe a nereaguje, a její role může být tudíž modelována na základě konkrétních požadavků. Zde je ovšem třeba podotknout, že bronzová Károlyiho socha nebyla odlita v souladu s očekáváním účastníků demonstrace a že tedy nebylo jednoduché vidět v ní ztělesnění nepřítele tak, jak by si Jobbik přál: Vargovo dílo totiž nenaznačuje nepřítelství ani neprovokuje, a to dokonce ani na symbolické rovině. Socha je v podstatě portrétem staršího muže v obleku s vázankou, který se opírá o hůl, s nápisem „První prezident Maďarské republiky“. Takovou reprezentaci osobnosti nelze snadno dekodovat a napasovat na filozofii strany. Nedává sympatizantům (včetně těch, kteří dokonce ani neví, jaký je názor strany na Károlyiho kariéru) zřetelně najevo, kdo Károlyi byl a proč je považován za nepřítele. Nyní se pokusíme podrobně vysvětlit, jakým způsobem se účastníci demonstrace pokusili před jejím oficiálním zahájením identifikovat sochu jako nepřítele strany a jejich příznivců.

Obrázek 1: Demonstrace u Károlyiho sochy (2010)

Zdroj: <http://www.igazmondo.hu>

Podle nahrávek začala úterní demonstrace u osvětlené sochy v šest hodin večer, když už byla tma.

Na obou videích se v úvodním záběru objevuje muž s karafiátem v ruce, v pozadí vyhrávají známé pochody z Horthyho éry. Na kratší nahrávce si lze dokonce všimnout, jak se muž pokouší květiny položit u paty sochy. Někdo ho ale zadrží a odvede – toto místo je už okupované Jobbikem. Přišel tento člověk vyjádřit nesouhlasné stanovisko s demonstrací Jobbiku? Snažil se rudým karafiátem Károlyimu vyjádřit sympatie? Považovali ho demonstranti za rizikovou osobu? Ponechali tvůrci videa tohoto muže v záběru, aby mu vyjádřili solidaritu? Nebo je to právě naopak? Je rudý karafiát míněn jako jakýsi doplněk rudé barvy a muž je odveden, protože akce už začíná a ti, kteří ho táhnou pryč, si myslí, že už by měl být jinde? Odkazuje název kratšího videa právě k této scéně? Tato nahrávka je zajímavá tím, že nejenže zobrazuje události, které se na místě odehrály, ale představuje také velmi zajímavý zdroj zvukových informací: přestože nevidíme dav, který se okolo sochy shromáždil, slyšíme ho, jak na vývoj situace reaguje. Některé hlasy pokřikují: „Co děláš, ty debile!“ „Jeden blbější než druhý!“ A pak znovu: „Cože? Debile!“ Vnímají demonstranti tohoto muže jako potíže? Nebo jako někoho, kdo nechápe situaci? Někoho, kdo neví, jak se má chovat? Pak se nadávky začínají vyostřovat a nepřijemný ženský hlas křičí: „Co tady chceš, ty tlustá svině?“ Tímto komentářem dává žena jasně najevo, že muž s karafiátem je nepřítel, a dav se přidává. Zatímco je muž vytlačován pryč, začíná být jasné, že je vnímán jako levičák: „Vypadni, vypadni odsud ty blběj špinavej levičáku!“ „Zasranej komouš!“

Muž s karafiátem je tedy zcela zjevně vnímán jako sympatizant „rudého hraběte“ a hrabě Károlyi jako symbol komunismu. Poznámky, které na nahrávce slyšíme, jako by naznačovaly, že lidé, kteří je pronášejí, se cítí vyrušeni ve svém protestu vůči této ideologii. Kdo muže odvedl pryč? Někdo, kdo ho kvůli jeho politickým názorům vnímá jako překážku? Nebo někdo, kdo ho chce ochránit před davem? Nebo někdo, kdo se obává, že by se situace mohla vymknout z rukou, že dav by mohl muže napadnout a vše se nakonec obrátit proti demonstrantům?

Nahrávky jsou nevalné kvality a obě byly natočeny v blízkosti pomníku v době, kdy už byla tma. Delší video výše popisovanou příhodu nezachycuje, začíná zvukovými efekty. Slyšíme, že někteří lidé si dělají o muže s karafiátem starosti. Ale kdo jsou tito lidé? Novináři? Nebo jsou to lidé, které jsme viděli na druhé nahrávce, jak táhnou muže pryč? Poté opět slyšíme nepřijemný ženský hlas, o kterém jsme již hovořili. Říká: „Žid? No jasně!“ Pravděpodobně mluví o muži s karafiátem.

Jak už bylo řečeno, delší nahrávka byla editována tak, aby podpořila konkrétní způsob interpretace událostí. Tato „pre-interpretace“ je umocněna čtyřmi textovými sděleními, která byla k videu přidána a která se na obrazovce objevují v jeho průběhu. Každé z nich vždy jen na několik vteřin blikne a zase zmizí. Jejich primárním úkolem je fungovat jako vodítko pro interpretaci videa, zvýšit důvěryhodnost toho, co bylo řečeno a jednoznačně předat konkrétní vzkaz, ba přímo jej vtlouct do myslí diváků. První z vložených textů přichází v tomto okamžiku. Text je převzatý z hesla o Mihály Károlyim, jak je zpracováno v extrémně pravicové encyklopedii Metapedia. Károlyiho role je v ní shrnuta stejně, jak ji vidí i organizátoři demonstrace: „maďarský liberální politik, zrádce“, „jeden z viníků Trianonu“, „židovského původu a vychování“. Ve snaze vytvořit co nejnegativnější obraz heslo také zdůrazňuje

Károlyiho tělesné vady – například že se narodil s rozštěpem patra – a přisuzuje mu nízké intelektuální kvality. V kratší, needitované nahrávce je zároveň s příchodem muže s karafiátem vidět, jak nějaký účastník demonstrace natahuje přes hlavu sochy svetr, čímž jí v podstatě zakrývá hlavu a trup. Byl to pokus vymazat ze světa její existenci? Nebo je to příprava odsouzení před popravou? Pak se znovu objevuje žena s nepříjemným hlasem a drží v ruce bubínek (takový, na který bubnovali pionýři?). Dav začíná křičet: „Zabubnuj mu! No tak, zabubnuj na buben!“ Ale žena váhá, možná proto, že v tomto okamžiku už si není jistá, komu má bubnovat, zda sympatizujícím demonstrantům, novinářům okolo sochy nebo soše samotné. Možná znejistěla proto, že se stala středem pozornosti. Ptá se: „Mám zabubnovat? Tomuhle zrádci?“ Je také možné, že její zmatení vyplývá z toho, že bubnování mívá obvykle opačný význam – vyjadřuje se jím respekt – a že tedy jí ani ostatním v davu nepřipadá, že by se mělo bubnovat člověku, jako byl Károlyi, o němž mají tak radikální mínění. Zároveň slyšíme, jak nějaký demonstrant křičí: „Hoďte na něho pufajku!“⁹ Vyjadřuje tím protest proti tomu, že přes sochu je přehozen svetr, který sochu spíše neutralizuje, než aby ji připravoval na úkony, které podstupuje nepřítel. A přesně v tomto okamžiku se žena s nepříjemným hlasem zřejmě začíná domnívat, že našla důvod, proč zabubnovat, a je připravena začít hrát svou roli. „Taky by tu měl být Bizsku! Bizsku!¹⁰ [...] jen pojď sem k tomu lokajovi! Bizsku taky! Béla Kun!¹¹ A Szálas!¹²“ křičí žena a její slova zdůrazňují nový kontext situace. Jako by chtěla nahlas vykřičet jména všech nepřátel Miklóse Horthyho, který je jak extrémní pravici, tak extrémní levici vnímán jako ideální politik a hlava státu. Ale proč křičí, že „všichni by tady měli být“ s Károlyim? Aby se demonstranti mohli se všemi symbolicky vypořádat, jako to právě dělají s Károlyiho sochou?

Zároveň se Szálasiho jménem se v delším, editovaném videoklipu objevuje další text. Je to citace z novely *Deník uprchlíka* autorky Cecile Tormay. Kniha je psána deníkovou formou a pojednává o revoluci a komuně 1918. I tento vzkaz podporuje texty – hesla z encyklopedie –, jež se objevily v předchozích vstupech. Je uvozen jako „citace“, zřejmě proto, aby byla předchozí slovníková hesla dále legitimizována slovy autorky, která má potenciál být považována za důvěryhodného svědka.

Vývoj událostí okolo sochy je podrobněji zdokumentován v kratším, needitovaném videu. Nyní na něm vidíme mladého muže, který přehodil soše přes hlavu svetr, jak stojí vedle pomníku se založenýma rukama, pravděpodobně proto, že chce být natočen na kameru. Poté, co je stažen ze sochy svetr, začínají se jiní lidé pokoušet ji zahalit do obrovské červeno-bíle

⁹ Termín pufajka zde odkazuje na bezpečnostní složky komunistické diktatury, pufajka byla součástí jejich uniformy. Bývá spojována zejména s Milicemi pracujících (Munkásőrség), které vznikly v roce 1957 po porážce revoluce.

¹⁰ Ministr vnitra zodpovědný za retribuice po revoluci v roce 1956. V dokumentu, který o něm vznikl v roce 2010, je stále ještě přesvědčen o tom, že tyto retribuice a jeho role při nich se dají obhájit.

¹¹ Komunistický politik, vůdce Maďarské republiky rad, která vznikla po Chryzantémové revoluci.

¹² Poté, co se Horthy pokusil ukončit maďarskou účast ve válce, zorganizovala Strana Šípových křížů v čele se Szálasim převrat a chopila se moci, což vedlo k teroru Šípových křížů na celém maďarském území. V Budapešti obklíčili Židy z ghett a chráněných domů, stejně tak jako ty, které našli na ulici, přivlekli k řece, po dvou nebo po třech svázali k sobě a sestřelili do Dunaje. Szálasí byl později popraven jako válečný zločinec.

pruhované vlajky, která je považována za symbol hnutí Jobbik. Ale proč to dělají? Je možné, že když už socha není zahalená do svetru, mají extrémně pravicoví účastníci pocit, že se památník symbolicky vrátil zpět do prostoru spolu se všemi konotacemi z Kádárovy éry a že je potřeba, aby něco udělali? Byla socha zahalena do vlajky na protest? A proč červenobíle pruhovaná vlajka? Protože nic jiného nebylo po ruce? Nebo aby přiměli nepřítele přidat se na jejich stranu? Měla socha nebo vlajka signalizovat vítězství?

Vtom ale někdo zakřičí: „Arpádovské pruhy na tom prohnilem zrádci!? To je svatokrádež!“ Pro člověka, který křičel, a zjevně také pro jiné přihlížející, je fakt, že se vlajka dotkla sochy, skandální a chápou dotyk vlajky a sochy – největšího nepřítele národa – jako znesvěcení starobylé zástavy vyjadřující národní hrdost. Jako by v tomto okamžiku začalo být cítit, že účastníci nejsou schopni se domluvit. Jako bychom se stali svědky situace, kdy někteří z účastníků vůbec nechápou, co představuje socha v místě, kde se koná jejich akce, a zkoušeli situaci ad hoc vyřešit. Jejich nepřipravenost je naznačena jejich oblečením: muž, který přehodil přes sochu svetr, má na sobě tričko s nápisem Adrenalin, a žena s nepříjemným hlasem držící bubínek má na sobě bílý svetr s kapucí a nápisem Ambulance na zádech. Je zřejmé, že jejich vztah k soše není žádným způsobem organizovaný a že se individuálně a neorganizovaně pokoušejí jí přiřadit nějakou roli. Na kratším ze záznamů je zachyceno, že muž, který ze sochy sundává svetr, má na bundě připnutý odznak Maďarské gardy. Znamená to, že patří mezi organizátory akce? Snaží se otočit běh události tak, aby se vrátily k původnímu scénáři? Nebo se rozhodl jednat, protože má pocit, že se události vyvíjejí špatným směrem, že socha přestává být dostatečně nepřátelská a že významy, kterých socha nabývá, nejsou dostatečně zřetelné? Brzy poté dávají nějací neidentifikovatelní lidé soše na hlavu jarmulku – dělají to během toho, co je socha zavínována do vlajky. Tato epizoda našťástí připoutá kameramanovu pozornost. Zdá se, že stejně jako nás ho zajímá reakce publika na jarmulku, a opisuje s kamerou kruh. „To je ono! To si musím vyfotit! To si musím nahrát!“ křičí lidé v davu. „To bude něco!“ Jeden z lidí, možná jeden z fotografů, pravděpodobně v reakci na otázku týkající se předmětu na hlavě sochy, říká, že to je „židovská pokrývka hlavy“, což vyvolává u tázajícího záchvat smíchu. Nasazení jarmulky na hlavu sochy museli organizátoři – nebo alespoň někteří z nich – plánovat předem: jarmulku musel někdo sehnat – a sehnal dokonce jarmulku bílou, která je za soumraku na bronzové soše dobře viditelná. Úmyslem muselo být prezentovat hraběte jako Žida, tedy jako politického i jako reálného, hmatatelného nepřítele. Z reakcí, které lze na nahrávce zaslechnout, se ale zdá, že jarmulka se stala spíše jakousi senzací a že nevyvolala reakce, které vyvolat měla. A vyvolat je nemohla z toho důvodu, že – jak jsme viděli a slyšeli – byla pro dav neznámým objektem a fotografové museli vysvětlovat, o co jde. Důsledkem toho se plán označit Károlyiho jako nepřítele prostřednictvím jarmulky zcela zhroutil. Během následujících několika vteřin slyšíme, jak lidé začínají křičet: „Špagát! Hod'te mu kolem krku špagát!“ Je možné, že jarmulka a nedorozumění okolo ní vyvolaly potřebu nějaké rychlé, agresivnější reakce? V tom okamžiku větší poslanec parlamentu za stranu Jobbik soše kolem krku nikoli lano, ale velký nápis, na němž stojí „Jsem zodpovědný za Trianon“. Souhlasné pokřiky „Bravo!“ a „Správně!“ „Výborně!“ doprovázené potleskem naznačují, že nyní lidé rozumí tomu, co se děje, že nápis byl pochopen. Stále více lidí nyní skanduje: „Zrádce, zrádce,“ zatímco jiní křičí: „Prohnilý liberál!“ Účastníci se také začínají se sochou fotografovat: z atmosféry je zřejmé, že mají pocit, že pomník symbolicky porazili,

udělali z něho obětního beránka a nastal čas vyfotit se s trofejí. Je také zajímavé si všimnout, že nápis, který byl na sochu zavěšen, už byl v minulosti používán jako standardní součást komunikačního balíčku Jobbiku. Je také jasně vidět, že nápis byl přichystán dopředu: to, co vidíme, není ručně psaný transparent, ale profesionálně vyrobená cedule.

Touto scénou kratší z videí končí – následuje už jen poslední záběr na dav. Nezajímá ho, co se bude dít dál? Věděl předem, že na sochu bude pověšena cedule, a musel začít natáčet dřív, protože se prostě nemohl dočkat, až to nastane?

Autor kratší, šestiminutové nahrávky se tedy zřejmě vůbec nezaměřoval na oficiální ceremoniál (který začínal v 18:00 hodin), ale pouze na předchozí „re-definici“ sochy.

V delší z nahrávek začínají někdy po druhé minutě (poté, co byl na sochu pověšen nápis) proslovy členů vedení Jobbiku. První mluvčí zachycený na nahrávce vůbec Károlyiho nezmiňuje, zaměřuje se primárně na kritiku nové ústavy vlády a toho, že Evropská unie uzavřela s Izraelem asociační dohodu. Jako druhý vystupuje na pódium muž, který pověsil na sochu nápis. Tento řečník činí z Károlyiho a jeho pomníku centrální bod svého projevu, přičemž Károlyiho charakterizuje především jako člověka, jehož hlavním cílem bylo zničit Maďarsko. Když ukáže na sochu, dav poprvé během toho večera začne pískat a křičet: „Židák! Hanba!“ Tento okamžik tedy lze číst i tak, že předchozí transformací sochy si řečník chtěl připravit půdu pro své vystoupení. Jako by proměnil pomník tak, aby mohl během svého projevu ukázat na nepřítel a vytvořit tak v davu náladu, která by podpořila jeho slova. Znesvěcení pomníku ale také vytvořilo příhodnou atmosféru pro všechny ostatní řečníky, kteří kritizovali Izrael. Socha totiž přestala v určitém okamžiku symbolizovat pouze konkrétní osobu a politické hodnoty, které jsou s ní spojovány, a stala se také ztělesněním Izraele. To je zcela zřejmé ze záběru, na němž vidíme, jak někdo na ceduli visící soše na krku lepí nálepku s obrázkem Šimona Perese, Davidovou hvězdou a nápisem „Okupuj svou matku, sráči, ne naši domovinu!“ Tato slova jsou převzata z básně Sándora Petőfiho z roku 1848. Její název „Co ten Němec tady říká“ sám napovídá, ke kterému národu se původně vztahovala. Aktivisté extrémně pravicového Jobbiku ji zasadili do naprosto odlišného kontextu. Tento text, který opět problikává na pozadí červeno-bílých pruhů, odkazuje na teorii Jobbiku, podle níž si Izrael kupuje a okupuje Maďarsko, kterému vlastně vládou Židé. Třetí řečník také mluví o „nechvalně známém rudém hraběti“, kterého staví do protikladu k Horthymu, centrální osobě akce. Tento řečník si stěžuje, že zatímco „ikona levice“ má svůj vlastní pomník, Horthy na náměstí Lajose Kossutha žádnou sochu nemá. Hlas řečníka doplňují záběry na skupinu demonstrantů, kteří se pokoušejí sochu povalit pomocí lana, které jí visí okolo krku. Vrací se druhý řečník, aby pronesl čtvrtý proslov, a ještě jednou odsuzuje maďarský parlament za to, že odsouhlasil asociační dohodu mezi EU a Izraelem. Větší množství demonstrantů se dává do křiku: „Zrádci!“ „Pryč s Orbánem!“ „Špinavej Žid!“ Poté dav začíná skandovat: „Zrádce! Zrádce! Zrádce!“ I poslední, pátý řečník odsuzuje výše zmíněnou dohodu.

Boty na hrobech

Pomník „Boty na dunajské promenádě“ je kontra-památníkem, který zobrazuje padesát párů bot na břehu Dunaje, které mají připomínat oběti šoa a volat společnost k zodpovědnosti za události, které se během šoa odehrály. Památník je umístěn asi 1,5 kilometru od místa, kde se

odehrál nejznámější masakr u Dunaje, ale v blízkosti maďarského parlamentu, čímž měl být vyjádřen úmysl učinit z něho součást symbolického prostoru kolem nejvýznamnější budovy národa. Památník se snaží rekonstruovat podobu původního místa: představují jej realistické sochy bot postavené mezi litinové úvazné kůly používané loďaři při kotvení, které byly umístěny na břehu řeky v době, kdy se odehrávaly události, které památník připomíná. Autoři je použili s úmyslem vytvořit památník tak, „aby byla navázána kontinuita mezi přítomností a budoucností“.¹³

Nemůžeme zde podrobně analyzovat historii vzniku památníku, ale je třeba říci, že skutečnost, že to je první a jediný památník, který se nějakým způsobem staví k otázce zodpovědnosti maďarského národa za události během druhé světové války a že byl vybudován patnáct let po změně režimu na základě soukromé iniciativy, naznačuje, s jakými potížemi se Maďarsko při své konfrontaci se šoa potýká. Vybudování pomníku spadá do širšího kontextu debaty započaté v 90. letech, kterou Aleida Assmann a Sebastian Conrad popisují jako „evropský diskurs viny týkající se holocaustu“, diskurs, který podkopával mnoho národních mýtů o nevinosti místních (Assmann a Conrad 2010: 5).

Úvod do maďarských dějin, lekce druhá

Nit maďarské historie jsme opustili v okamžiku, kdy jsme hovořili o tom, že během Horthyho vlády v roce 1920 a poté v rozmezí let 1938–1941 byly sice přijímány protizidovské zákony, ale že Horthy odmítal povolit deportace Židů až do chvíle, kdy v březnu 1944 došlo k německé okupaci Maďarska. Po okupaci však byla téměř veškerá židovská populace z venkova deportována převážně do Osvětimi. Tato neuvěřitelně efektivní operace probíhala pod Eichmannovým vedením za asistence maďarských úřadů. A navzdory tomu, že Horthy v létě učinil deportacím přítrž, byli zachráněni pouze Židé v Budapešti. V důsledku puče zinscovaného maďarskou nacistickou stranou v říjnu 1944 byl Horthy přinucen rezignovat a násilí na Židech nabylo nové formy: Židé už nebyli „pouze“ zákonně vyloučení ze společnosti a předávání smrtícímu soukolí nacistického Německa, ale nadšení aktivisté Šípového kříže je začali zatýkat na ulicích Budapešti a eskortovat na břeh řeky, kde je stříleli a jejich těla nechali padat do ledové vody. Odhaduje se, že takto přišlo o život několik tisíc lidí.

Prasečí nožky v botách – příběh jedné akce a reakce

Památník šoa byl znesvěcen na podzim 2009, nebylo to však poprvé. Tentokrát vložili neznámí pachatelé do bot prasečí nožky. My se nyní nezaměříme na samotný čin znesvěcení, jak jsme učinili v případě sochy hraběte Károlyiho, ale na reakci na tuto událost a protidemonstrace, které u pomníku proběhly, a provedeme jejich analýzu. Než však začneme analyzovat narativy komunity, která se při akcích shromáždila, v interpretaci tvůrců videa, prodjeme si historii tohoto příběhu vandalství a reakce na něj tak, jak jsme jej rekonstruovali ze záznamů a prohlášení, která se objevila v médiích. Analýza takto „vyčištěné“ historie události

¹³ Úryvky z popisu „Boty na dunajské promenádě“ – viz <http://www.pauergyula.hu/emlekmuvek/cipok/muleiras.html>.

nám umožní o sledu událostí uvažovat nezávisle na interpretaci tvůrců videa a analyzovat, co mohli zažít lidé, kteří se demonstrací zúčastnili. K historii událostí však máme přístup pouze prostřednictvím videonahrávek, což náš experiment jistým způsobem limituje.

Holá fakta – běh událostí

V říjnu 2005 nechal městský úřad 12. budapeštského obvodu postavit na jednom z veřejných prostranství sochu zobrazující bájněho ptáka turula, o němž hovoří maďarské národní pověsti. V létě 2009 soud rozhodl, že Turul bude muset být odstraněn, protože umístování soch na veřejných prostranstvích nespadá pod pravomoc místní samosprávy. V červnu téhož roku vložila anglická performerka Liane Lang Turulovi do zobáku gumovou ruku a sochu i s rukou vyfotografovala. Přesně v ten den se na některých extrémně pravicových portálech rozpoutala diskuse o židovské ženě, která záměrně znesvětila symbol maďarského národa. Gumová ruka byla interpretována jako „svatá pravice“ svatého Štěpána, tedy nabalzamovaná ruka krále, který Maďary obrátil na křesťanskou víru, jež bývá každoročně u příležitosti oslav založení maďarského státu nesena v procesí. Čin anglické umělkyně byl tedy interpretován také jako znesvěcení jedné z nejsvatějších relikvií křesťanského Maďarska.

Obrázek 2: Performerka Liane Lang vkládá gumovou ruku do zobáku Turula (2009)

Zdroj: <http://index.hu>

O několik dní později, v noci na 15. června, byly do bot památníku zasunuty prasečí nožky, o čemž se veřejnost dozvěděla prostřednictvím médií. Policie zahájila pátrání po neznámém pachateli na základě zákona o „podněcování nenávisti proti skupině obyvatel“.

Následující den se u památníku odehrál happening zorganizovaný neziskovou organizací „Maďaři proti nacismu“, jehož vzkaz zněl: „Nebudeme tolerovat šílenství hnědých košil, ani to, aby sympatizanti s nacismem špinili pověst Maďarska v Evropě.“ Události se zúčastnilo okolo čtyřiceti lidí. Ještě toho večera se několik stovek lidí shromáždilo na demonstraci organizované Maďarskou demokratickou charitou. Mítinku se zúčastnil i tehdejší premiér Gordon Bajnai. Nebyly proneseny žádné projevy, u bot byly pouze položeny květiny.

Další demonstraci zorganizoval k židovství se hlásící člen socialistické strany Tamás Suchmann. Svolal na ni významné osobnosti a zástupce politických stran a neziskového sektoru a požádal je, aby se zúčastnili a přinesli s sebou náčiní na očištění bot. Této demonstrace se zúčastnily tisíce lidí, včetně politiků, veřejně činných osobností a náboženských vůdců.

Před symbolickým rituálem očištění bot byly proneseny projevy a na znesvěcený památník byl rozsypán popel. Poté spontánně vzniklá skupina účastníků pronesla kaddiš, tedy modlitbu, která se odříkává na židovských hřbitovech při truchlení za mrtvé. Prvním mluvčím této demonstrace se stal Tamás Suchmann, který načrtnul analogii mezi minulostí a budoucností a připomenul, že neexistují zákony ochraňující menšiny. Hovořil také o selhání prezidenta země, který o ohavném činu znesvěcení památníku mlčí. Ve své řeči poukázal na fakt, že místo je vlastně hrobem omývaným vodami řeky života, Dunaje, která je však zároveň masovým hrobem. Po Suchmannovi vystoupil jeden maďarský herec, který přečetl jména lidí, kteří byli podle podkladů Památníku obětmi holocaustu na tomto místě zavražděni. Poté pronesl svou řeč předseda Federace maďarských židovských společenství Péter Feldmájer, který hovořil o nedávných procesech s válečnými zločinci probíhajícími v Maďarsku, přičemž řekl, že nedůvěřuje maďarské justici, a vyzval účastníky, aby boty očistili. Na závěr demonstrace zazněla báseň Sedmá pastýřská píseň Miklóse Radnótiho, básníka, který zahynul během šoa. Poté položili mnozí z účastníků k botám svíčky a květiny.

Obrázek 3: Znesvěcení památníku Boty u Dunaje (2009)

Zdroj: <http://www.rtlklub.hu>

Zkušenost demonstrantů a protidemonstrantů – interpretace běhu událostí

Podíváme-li se na události zvenčí, tedy ve světle jejich historie, a soustředíme-li se na performanci Liane Lang a na reakci extrémní pravice, mohlo by se až zdát, že se v podstatě jedná

o sled směšných příhod, k nimž došlo na základě nedorozumění. Nicméně jak události předchozí, tak následující zřetelně říkají, že i drobné nedorozumění se může stát, a také se stalo, rozbuškou velkého konfliktu.

Pojďme na chvíli předstírat, že jsme Maďané, anebo alespoň že žijeme v jiné zemi a nemáme sebemenší tušení o potyčkách, k nimž v Maďarsku dochází. Zkusme se prostě podívat na události zvenčí. Fakt, že městská část postaví na veřejné prostranství bez povolení sochu Turula, sám o sobě naznačuje, že „s Turulem je problém“ a že ti, kteří chtějí sochu do veřejného prostoru umístit, se vyhýbají podání žádosti o povolení ze strachu, že jej nedostanou. Fakt, že došlo k soudnímu procesu a že byl vynesena rozsudek, který nařizuje sochu odstranit, zase implikuje, že proti Turulovi existuje opozice, tedy lidé, kteří si jeho existenci nepřejí anebo alespoň ne na tam, kde byl umístěn. Pokud by totiž problém byl omezen na otázku žádosti o povolení sochu instalovat, stačilo by, aby soud uložil pokutu – socha by mohla zůstat na svém místě. Pokud by bylo problémem její umístění, pak by mohlo stačit sochu přemístit. Ani jedna z nastíněných variant ale nenastala, došlo k něčemu jinému, takže jako Maďané se domníváme, že vzkaz, který socha předává, musí být nějakým způsobem problematický. Někteří lidé odmítají Turula jako symbol maďarského národa na tomto konkrétním místě.

Prehistorie konfliktu je úzce spjata se samotným příběhem Turula, který z hlediska vzpomínkového kánonu může být interpretován jako příběh kontra-pomníku vůči botám. Podle pověsti našly maďarské kmeny svou zemi, Panonii, na základě vidin, v nichž se objevoval právě pták turul. Turul se jako symbol síly v Maďarsku používá od 19. století, kdy se datuje vznik národního hnutí. „Turul“ byl také název extremistického pravicového studentského spolku činného mezi dvěma světovými válkami a jako symbol se objevuje na mostech a mnoha válečných pomnících po celé zemi. Po změně režimu jej politická pravice začala používat obdobným způsobem. A to je také důvod, proč se rozhořel spor, když se jedna z obvodních radnic v Budě rozhodla tak krátce po odhalení Bot na dunajské promenádě bez povolení města Budapešť instalovat sochu ptáka turula jako památku na padlé vojáky a civilní oběti druhé světové války. Soudní proces pokračuje, nicméně socha dál stojí na svém místě. Načasování instalace pomníku obětím války – tedy fakt, že pomník byl na své místo instalován bezprostředně poté, co byly na břehu Dunaje instalovány „Boty“, a okolnosti, za nichž byl instalován, nabízejí interpretaci, že nevznikl nezávisle na „Botách“, ale jako (proti)reakce na ně. Ta může být interpretována tak, že válka měla také nežidovské oběti, na které tvůrci Bot zapomněli nebo kterým nevyjádřili náležitou úctu. Toto symbolické poselství památníku s Turulem je podtrženo faktem, že na podstavci sochy jsou vyryta jména přibližně tisícovky obětí války, včetně několika Židů, kteří ze čtvrti pocházeli.

Výše nastíněný příběh jasně naznačuje, že akce, při níž umělkyně dala gumovou ruku do zobáku Turulovi, který čeká na to, až bude odstraněn, představuje více než jen pouhou performanci: obdivovatelé Turula a členové maďarské extrémní pravice interpretovali tento umělecký akt jako akt znesvěcení, jako zpochybnění legitimacy umístění Turula jako symbolu ve veřejném prostoru. Nedokáží si představit, že se mohlo jednat pouze o akci neinformované cizinky, a interpretují ji jako útok na maďarský lid, kterého jsou schopni pouze Židé. Pravá ruka navíc odkazuje na Svatou pravici, mumifikovanou ruku svatého Štěpána. Urážka tedy dosahuje obrovských rozměrů a vyžaduje si pomstu. A jediným způsobem, jak se za domněle

znesvěcení památníku pomstít domnělým pachatelům, Židům, je udělat to jako v minulých letech, tedy znesvětit památník, který je důležitý pro ně. Svět se tedy rozštěpil na dvě části: extrémní pravici a Židy. Čin s prasečími nožkami byl vykonán „protestujícími“ v noci (pod rouškou tmy?). Obávali se, že ve dne by jim v tom někdo zabránil? Nebo se obávali důsledků svého činu? Nebo si byli vědomi toho, že jejich čin je ohavný?

Výše zmíněný akt vyvolal celou vlnu protestů. Nejdříve zorganizovala jedna nezisková organizace happening, který odsoudil vyvlastnění symbolů a antisemitskou rétoriku – a to jak prostřednictvím názvu, „Maďaři proti nacistům“, tak ve výzvě, kterou organizátoři vydali. Další demonstrace nabývá politického charakteru – je zmobilizována organizací, která byla založena předchozím premiérem, a premiér, který je v té době u moci, se jí také účastní, jako civilní osoba, „spolu s lidmi“. Absence projevů naznačuje, že záměrem akce nebylo zdůrazňovat její politický charakter. Nejširšího pokrytí médií pak dosahuje další akce, která se uskutečnila den nato a na níž byly slyšet zejména dva silné hlasy: hlas politiky a hlas zástupců židovské komunity. Pro oficiální mluvčí se událost stala fórem politické komunikace, když nastínila paralelu mezi dnešním Maďarskem a minulostí, založenou na lhostejnosti a neschopnosti postavit se zlu extremismu, stejně tak jako na neschopnosti reagovat na toto zlo na celospolečenské úrovni. I tito řečníci mluvili tak, že společnost spíše rozdělovali: upozornili na fakt, že vůdci země a velká část populace se nedokážou postavit proti antisemitismu manifestovanému závažnými činy, nevyjadřují solidaritu s postiženými komunitami a vyhýbají se tomu, aby se postavili za demokratické hodnoty. Kritizovali představitele moci za neschopnost reagovat a bránit židovskou komunitu před útoky extrémní pravice. A v tomto okamžiku se proslovy týkaly nejen hrstky příznivců extrémní pravice, kteří vložili do bot prasečí nožky; kritizována byla celá politická elita.

Věřící Židé, kteří se akce zúčastnili, zdůrazňovali, že boty jsou v podstatě náhrobky obětí, které byly zastřeleny na břehu Dunaje, a co se stalo, je tedy znesvěcení hrobů, které může být vykoupeno pouze tím, že oběti budou znovu pohřbeny, že bude pronesen kaddiš a že hřbitov bude opět košer. A to se také stalo. Nicméně i tento rituál spíše rozděloval, než spojoval: takováto reakce na zhanobení památníku je pochopitelná pouze pro Židy – nebo pro židovskou (kulturní) komunitu blízkou Židům v tom nejširším možném smyslu. Pro obyčejného člověka na ulici jsou tyto rituály pravděpodobně neznámé nebo mu mohou dokonce připadat cizí.

Vezmeme-li v úvahu, že protest proti „akci prasečí nožky“ jako reakce na znesvěcení Turula se týká také vyvlastnění maďarských symbolů, pak fakt, že demonstrace na protest proti znesvěcení památníku šoa používá symboly, kterým nežidovští demonstranti mohou porozumět jen velice těžko, také nese svůj význam – do jisté míry posiluje rozdělení, které už není rozdělením mezi extrémní pravici a Židy, ale rozdělením mezi židovskou a nežidovskou komunitou.

Symbolické a faktické očištění bot je jedinou oficiální epizodou demonstrace, která dokáže předat vzkaz, že celá záležitost je věcí, která by měla ležet na srdci všem maďarským občanům.

Přepsaný příběh – analýza videonahrávek z demonstrace reagující na znesvěcení památníku

Následující řádky věnujeme analýze videonahrávek z demonstrace 17. června 2009, která byla zorganizována jako reakce na znesvěcení památníku šoa. Nahrávky se objevily na některých internetových zpravodajských portálech – našli jsme tři videa, jedno z nich budeme analyzovat podrobně. (Druhý spot se do velké míry podobá prvnímu, zatímco třetí je „variací“ na první z opačné perspektivy.)

Nevíme, kdo snímek natočil, ale předpokládáme, že to byl novinář. Na rozdíl od videa ze znesvěcení Károlyiho sochy neprezentuje toto video jednoznačný politický názor. I přesto si jistý obrázek o tom, jakým způsobem jeho tvůrce události interpretoval, můžeme udělat. I způsob editace snímku totiž nese určitý vzkaz, který události v prvním plánu nesdělují.

V prvním záběru vidíme ruku, která hadrem čistí boty obklopené květinami. Jako by vzkaz zněl „lidská ruka proti nečistotě prasečích nožek“. Ale jak je to se vzpomínkovou akcí? Už začne? Nebo už začala? Staly se nějaké události, které tvůrce videa nepovažoval za zaznamenáníhodné? Má ta ruka odstraňovat fyzickou špínu, nebo symbolicky smývat hanbu? Jaká je odpověď muže za kamerou? V dalším záběru dělá kameraman rozhovor s nějakým mužem židovského vyznání. To, že jde o věřícího Žida, lze poznat podle toho, že má na hlavě jarmulku. Tento muž říká: „Ti, kteří zde zemřeli, nebyli pohřbeni. Toto je hřbitov a toto [co se stalo] je znesvěcení hrobů.“ Jedná se o osobní interpretaci tohoto muže? Nebo s ním jeho pohled kameraman – a možná ještě další lidé – sdílí? Z dalšího záběru je zřejmé, že minimálně kameraman tuto interpretaci akceptuje: vidíme starého muže, podle oděvu zřejmě ortodoxního Žida, a několik mladých mužů, jak nad botami odřikávají kaddiš, modlitbu za zesnulé, která se pronáší při židovských pohřbech. Je tedy zřejmé, že u diváka, který toto ví, bude podpořena interpretace památníku jako hřbitova, a těm, kteří to neví, tak bude patřičná informace sdělena. Dále se film – a možná i některé z událostí akce – ubírají po této interpretační linii. Znovu vidíme a slyšíme onoho „muže-zasvěcence“: „Podle halachy musí být tento hřbitov znovu košer. Musí být očištěn.“ Toto prohlášení by mohlo znamenat, že ti, které mluvčí reprezentuje – nevíme, zda je to maďarská židovská komunita jako celek nebo pouze praktikující Židé nebo snad ještě užší kroužek z jejich středu nebo naopak širší veřejnost – roli místa interpretují jinak než tvůrci památníku. To, že mluvčí odkazuje na „halachu“ (soubor židovských zákonů), a fakt, že kaddiš je odřikáván v hebrejštině, může naznačovat, že mluvčí, stejně tak jako ti, kteří s ním modlitbu sdílejí, jsou zběhlí v praxi víry a že alespoň část diváků s nimi tuto zběhlou sdílí. Zároveň však tyto náboženské symboly nesou vzkaz pro nepraktikující Židy, protože během ceremonie nebyla vytvořena jiná hmatatelná sdílená platforma: základem židovské identity totiž v mnoha případech není náboženství ani prostá etnicita, ale pocit kulturní sounáležitosti.

Klademe si otázku, zda právě z tohoto důvodu tvůrce videa nepovažuje za důležité vyjádřit také jiné interpretace role Bot v rámci vzpomínkové komunity? Má pocit, že zmínění halachy a kaddiše je jasným vzkazem pro všechny, kteří truchlí za oběti šoa? Naznačuje jeho interpretace, že všichni účastníci považují toto místo za hřbitov? Je záměrem této interpretace omezit účast širší komunity a učinit ze vzpomínkové akce pouze akci pro židovskou, možná snad dokonce jen pro praktikující židovskou komunitu?

Kamera neukazuje žádné jiné tváře, u nahrávky nelze identifikovat snahu nacházet odlišné názory – zdá se, že její autor se s taktó předaným vzkazem ztotožňuje. V tomto světě lze říct, že tvůrce nahrávky a ti, které zpovídá, interpretují hanebný čin spáchaný u památníku šoa jako útok proti maďarské židovské komunitě, a ne jako útok na maďarské hodnoty a demokratické a kulturní dědictví obecně. A pokud tomu tak je, pak vzkaz, který se snaží nahrávka, a možná i celá akce předat, vylučuje čtení, při němž lze maďarský holocaust vnímat jako záležitost týkající se všech Maďarů. Vystává tedy otázka, zda památník vůbec může fungovat tak, jak zamýšleli jeho autoři, tedy jako prostor, v němž je možné kolektivně konfrontovat minulost a převzít za ni zodpovědnost.

Truchlíci na židovském hřbitově, dokonce i pokud nejsou věřící, se drží své kulturní tradice a na náhrobky pokládají kamínky (na rozdíl od křesťanských květin). Na videu ale vidíme, jak lidé kladou k pomníku květiny. Což dokládá, že jsou přítomni i lidé, kteří nejsou obeznámeni s židovskými rituály. Co pro ně květiny znamenají? Jsou to květiny (ne-židovského) truchlení? Nebo znamenají něco jiného?

Dále v nahrávce zaznívá hlas „člověka z ulice“, konkrétně ženy ve středním věku, která říká, že antisemitismus v Maďarsku už nesmí být tolerován. Poté promlouvá Imre Mécs, liberální levicový politik, který byl za minulého režimu uvězněn za své aktivity během revoluce roku 1956 a který se také staví proti rasismu: „Žádná oběť nebo hrůza není dost velká, aby ochránila naše místa vzpomínek. Na tom, že tyto události nejsou potlačeny, je něco špatného. Není dobře, že neexistuje tlak, který by zabránil opakování takovýchto věcí.“ Imre Mécs prezentuje ve svém projevu Boty na nábřeží jako pamětní místo všech Maďarů a říká, že nedostatek vzpomínek sdílených celou komunitou způsobuje, že neexistuje síla, která by mohla čelit podobným útokům. Další řečník zůstává na úrovni obecné ochrany demokracie v Maďarsku a odsuzuje politické diktatury, jejichž cílem je vyhlazovat národy. Mezitím vidíme záběry kytic se stuhami v národních barvách, které také posilují vzkaz, že události spojené s daným místem a zneuctěním památníku jsou záležitostmi, které se týkají všech Maďarů bojujících za demokracii. Pokud tomu tak skutečně je, mohlo by to znamenat, že protest se projevuje na několika úrovních. Účastníci se odlišují podle svého původu, svého vztahu k Botám a důvodu, proč jsou přítomni. Pro tuto interpretaci hovoří záběr na muže okolo třicítky, který drží v náručí dítě. Jeho vzhled ani slova nenapovídají, že by byl Žid. Hovoří o tom, jak je důležité bojovat za demokracii bez ohledu na náboženství nebo kulturu: „Nedokázal bych snést, kdyby v Maďarsku zase zavládl režim nebo politický systém, v jehož zájmu je zabíjet lidi. Mému synovi je rok a půl. Chci, aby vyrostl v klidu a míru, aby se nemusel ničeho bát, a nejméně státní moci. Chci vidět, že fungují demokratické strany, jejichž cílem je zlepšování kvality lidského života a jeho ochrana.“

Poté video pokračuje oficiálními projevy, které byly na vzpomínkové akci proneseny. Liberální levicový politik, člen parlamentu, který se prezentuje jako Žid, vyjmenovává seznam antisemitských zákonů z období holocaustu a ukazuje přitom na prezidentský palác, který se tyčí na druhé straně Dunaje: „Okna Sándoryho paláce zůstávají zavřená,“ čímž kritizuje prezidenta, že se k události žádným způsobem nevyjádřil. Pak se na obrazovce objevuje další oficiální mluvčí, předseda Svazu židovských komunit v Maďarsku: „Mohlo by se stát, že jeden nebo dva nejhledanější váleční zločinci přijedou do Maďarska. [...] Ale já teď nedokážu uvěřit, že budou v Maďarsku souzeni.“ V této řeči už ústředním tématem nejsou

Boty, ale válečný zločinec, který se usadil v Austrálii a jehož případ se nyní v Maďarsku projednává.

Je sice pravda, že nejrůznější demonstrace probíhající v různých časech a formě se pokoušejí překlenout rozdělení společnosti, oficiální proslovy, které jsou na nich pronášeny, však tyto rozdíly znovu a znovu prohlubují: lidé tvořící komunitu vzpomínek, která se účastnila akce u Bot, byli vnímáni jako židovská komunita opuštěná jak politickou elitou, tak většinovou společností. A to navzdory skutečnosti, že na nahrávce jsou slyšet i jiné hlasy, „soukromé“ hlasy, z nichž vzniká heterogenní dav, jehož součástí jsou lidé, kteří – ačkoli se možná neodvažují to prohlásit nahlas – jako ne-Židé prokazují solidaritu s Židy tím, že se účastní demonstrace, a vyjadřují tak také podporu demokratickým hodnotám. Ale zdá se, jako by oficiální řečníci ani „muž z ulice“, který na videu hovoří jako člen dobrovolně zformované židovské komunity vzpomínek, tuto podporu nezaznamenali a jako by byli neschopni vnímat, že se stali součástí širšího společenství vzpomínek.

Z komentářů na internetu jasně vyplývá, že širší společenství sdílených vzpomínek existuje a že sahá za hranice židovské komunity. Vždyť i extrémně pravicoví komentátoři předpokládají, že židovské komunitě je vyjadřována sociální solidarita. Zástupci komunity ji však necítí, tedy alespoň máme-li soudit podle projevů, které pronášejí. Na pravicových fórech se píše: „Zhanobili symbol maďarského národa! Zhanobili Turula! Proč tomu nikdo nezabrání? Starobylý symbol Maďarů [může být zneuctěn], ale symbol Židů ne? To je dvojitá metr!“

Ve druhém, velmi podobném klipu zní hlas politiky silněji a rozhovory natočené s politiky účastnicemi se demonstrace politický charakter oficiálních proslovů ještě posilují.

Stejný internetový portál nabízí „kontra-video“, které bylo vytvořeno jako kompilace segmentů oficiálních projevů pronesených během akce u památníku obětí šoa u Dunaje. Citace z rozhovorů jsou komentovány prostřednictvím titulků a redakčních zásahů, které používají stejnou logiku jako komentáře popsané výše v textu. Klip však nerespektuje chronologický běh událostí, vytrhává z projevů části vět (například „ti, kteří zahynuli, zde jsou dnes s námi“) a vybírá si protichůdné údaje o počtu obětí. Účel tohoto počínání je zřejmý: jde o to dokázat, že mluvčí říkají věci vzpírající se zdravému rozumu a že jsou nekonzistentní také v otázce holocaustu a jeho obětí. Návodný název videa, „Krvavá matematika“, odkazuje na dřívější polemiku ohledně popírání či relativizace holocaustu. Tvůrce videa zdůrazňuje čísla, která nejsou v proslovech vždy konzistentní, a doprovází je titulky: „několik stovek, tisíc, několik tisíc židovských obětí“ [...] „šest set tisíc“ [...] „možná desítky tisíc“. Prostřednictvím střihových záběrů vkládaných do klipu v jeho druhé polovině je zde také poukazováno na zločiny komunistického režimu a jejich viníky a prezentována podobnost mezi holocaustem a komunistickými zločiny. Klip pokračuje tím, že znovu vypočítává čísla vyňatá z kontextu a na závěr holocaustu popírá. Tento závěr pak představují některé záběry výše popisovaného videa, vyjmuté z kontextu a sestříhané tak, aby budily zdání, že k němu dospěli samotní účastníci akce u Bot: jeden z oficiálních řečníků pronáší větu: „Kterí jsou zde s námi,“ která je popřena prostřednictvím simultánně se objevujícího titulku, v němž stojí: „Nula.“

Komentáře ke klipu zjevně pocházejí z pera příznivců extrémní pravice, odrážejí rozdělení společnosti, naznačují popírání holocaustu a vyznačují z nich naprosto odlišné chápání

dějin. V jednom z nich se píše: „Jsem muž švábského původu a mnoho mých předků bylo po roce 1944 popraveno nebo posláno do ruských pracovních táborů. Mnozí, pokud nebyli rovnou popraveni, byli vyhnáni z domova. Nerad obtěžuji, ale dovolu mi, abych položil tuto otázku: jsem já, člověk s německými kořeny narozený po roce 1981, taky ten zlý nácek zodpovědný za vaši tragédii? Já se tak necítím a ani své předky takto nevidím. A nikdy vidět nebudu. Nazdar!“ Toto je ilustrativní příklad nemožnosti vyrovnat se s tragédiemi, které jako celek nemohou být s holocaustem srovnávány, ale s nimiž je stejně nemožné se vyrovnat na osobní rovině a které se klenou napříč několika generacemi a jako takové znemožňují postavit se tváří v tvář problému zodpovědnosti ve spojení s holocaustem.

Zkrátka se zdá, že jsme se stali svědky akce, která, stejně jako její interpretace natočené na video, vyvolává obrovskou polemiku. Na videích i „kontra-videích“ z akce můžeme vidět, jak je svět rozdělen na Židy a Nežidy. Pravicově extremistické, respektive filo-semitské názory mají v tomto ohledu jedno společné: obojí jsou budovány na vnímání, které společnost vidí jako rozdělenou na dva tábory.

„Hlas“, který determinuje demonstraci, je zřetelně hlas židovské komunity, která na sebe vzala lví podíl na organizačních záležitostech a která se snažila předat sdělení, že znesvěcení památníku bylo útokem proti komunitě. Místem, kde se to stalo, byl památník, který se snažil poukázat na zodpovědnost nežidovských svědků. Divákovi, sledujícímu vzpomínkovou akci zvenčí, se tedy svým způsobem může zdát, že židovská komunita nechce rozšířit společenství sdílených vzpomínek na nežidovské účastníky – a toto přesvědčení není zcela nepodložené. Představitelé židovské komunity necítí – nebo se jim možná nedaří akceptovat –, že z nežidovské komunity přichází podpora nebo dokonce i ochota převzít zodpovědnost a postavit se historii tváří v tvář. A onen muž, Nežid, který je připraven postavit se k minulosti čelem, nemůže udělat nic jiného, než odejít se sklopeným zrakem, nebo se stát Židem – pokud může a pokud mu to bude dovoleno.

Tato domněnka může být podpořena také tím, jak události interpretuje extrémní pravice: ti, kteří znesvětili symbol Maďarů a účastnili se demonstrace u památníku holocaustu, musejí určitě být Židé. Rozpor je ještě umocněn oficiálními mluvčími, kteří vypadají, že si ho nejsou vědomi, přehlížejí vážnost situace a potřebu vyřešit historická traumata budoucnosti maďarské společnosti a využívají této příležitosti k tomu, aby lobovali za své vlastní kauzy.

Závěr

Od vypuknutí první světové války uplynulo sto let. Během těchto sta let Maďarsko zažilo dějinné katastrofy a zásadní sociální změny způsobující obrovská traumata. Postřehy, které prezentujeme v této studii a které se týkají demonstrativních vzpomínek na dvě éry, podepřené také dalšími zjištěními (např. György 2013), ukazují, že těchto sto let bylo pro maďarskou společnost příliš málo na to, aby se zotavila z turbulencí způsobených Trianonskou smlouvou, Rudým terorem, Horthyho režimem, druhou světovou válkou a Rákosiho režimem.

Frustrace vyplývající z toho, že tato traumata nebyla překonána, stále roste a vede k ještě násilnější agresi, která se projevuje jako fyzická destrukce ve veřejném prostoru, poháněná radikálně odlišnou interpretací role určitých osob a období minulosti.

Náš projekt, stejně jako jiné výzkumné projekty, ukazuje, že tyto interpretace jsou zakořeněny hluboko v historii rodin, že závisejí na tom, jaké tragédie nebo naopak pozitivní zkušenosti rodina v průběhu těchto dvou ér prožila. Nedostatek schopnosti postavit se tváří v tvář minulosti a vyrovnat se s historickou zkušeností je předáván z generace na generaci a vytváří stále silnější tenze.

V tomto článku jsme upozornili na fakt, že v současném Maďarsku existují dva zásadně odlišné způsoby vnímání dějin: v centru jednoho stojí Trianon, v centru druhého holocaust. A protože jsou tyto dva pohledy na historii nesmiřitelné, jsou využívány různými politickými systémy k tomu, aby sloužily politickým cílům. Zvolili jsme metodu analýzy videonahrávek. Zkoumali jsme dva snímky, které nám umožnily podrobně prostudovat, jakými druhy komunikačních nástrojů se stávají vizuální narativy kolem památníků v prostředí, v němž nejistota potřebuje neustálé posilování, v němž chybí nástroje, které by pomohly vyrovnat se s traumaty, a v němž se sochy, zamrzlé vzpomínky na jeden okamžik, stávají nevědomými účastníky akcí, jichž lidé využívají pro nejrůznější účely. Zdá se, že tyto sochy podněcují stejné strachy a impulzy jako jejich žijící předobrazy. Jako bychom se sochám mohli dnes pomstít za to, co se stalo v minulosti lidem, kteří byli v průběhu 20. století stejně tak bezmocní, jako jsou sochy dnes.

Přeložila Kateřina Vranová

Literatura

- ALEXANDER, Jeffrey C. *The Civil Sphere*. London: Oxford University Press, 2006. ISBN 0198036817.
- ASSMANN, Aleida a Sebastian CONRAD (eds.). *Memory in a Global Age: Discourses, Practices and Trajectories*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2010. ISBN 0230272916.
- BEKE, László a Annamária SZŐKE (eds.). *Pauer*. Budapest: MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 2005. ISBN 9637381856.
- GERŐ, András. *Térrerő: A Kossuth tér története*. Budapest: ÚMK, 2008. ISBN 9639609943.
- GYÖRGY, Péter. *Állatkert Kolozsváron: Képzelt Erdély*. Budapest: Magvető, 2013. ISBN 9789631430790.
- HOSKINS, Andrew. Digital network memory. In ERLI, Astrid a Ann RIGNEY (eds.). *Mediation, remediation, and the dynamics of cultural memory*. Berlin: Walter de Gruyter, 2009, s. 91–108. ISBN 3110204444.
- PÓTÓ, János. *Az emlékeztetés helyei: Emlékművek és politika*. Budapest: Osiris, 2003. ISBN 9633895046.
- PÓTÓ, János. Terek és nevek. Köztérelnevezések a szimbolikus politika tévútjain. *Történeti Szemle*, 2012, roč. 64, č. 1, s. 161–173. ISSN 0040-9634.
- ROSENTHAL, Gabriele. *Erlebte und erzählte Lebensgeschichte. Gestalt und Struktur bio-graphischer Selbstbeschreibungen*. Frankfurt a. M.: Campus, 1995. ISBN 3593352915.
- VARGA, Balázs. Károlyi Mihály újratemetése. *Sic itur ad astra*, 1993, č. 2–4, s. 43–56. ISSN 0238-4779.
- VÖRÖS, Boldizsár. Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló: Budapest szimbolikus elfoglalásai 1918–1919-ben. *Budapesti negyed: lap a városról*, 2000, roč. 8, č. 3–4, s. 144–172. ISSN 1418-8724.
- WHITE, Hayden. *Metahistory: The Historical Imagination in 19th-century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins UP, 1973. ISBN 0-8018-1761-7.

Autoři

Júlia Vajda je sociologickou výzkumníci na ELTE Univerzitě v Budapešti. Vyučuje narativní metodologii, epistemologii a psychoanalýzu. Ohniskem jejího výzkumu je připomínání si šoa a židovská identita. Její kniha, napsaná společně s Evou Kovacs, vyšla také ve slovenštině (*Príbehy o židovskej identite*, Dokumentačné stredisko holocaustu, Bratislava, 2013).

Kontakt: vajdajulia@ella.hu

Dora Szego studuje v doktorském programu sociologie na Korvínově univerzitě v Budapešti. Její výzkum se zaměřuje na kulturní sociologii, řešení sporů a restorativní spravedlnost. Svou doktorskou práci píše o možnostech přístupu restorativní spravedlnosti v maďarských věznicích.

Kontakt: szegodori@gmail.com.

Gergely Kunt je odborným lektorem na katedře sociální historie na Univerzitě v Miškovci (Miskolc). Napsal doktorskou práci o sociálních imagináriích a předsudcích patnácti křesťanských a židovských dospívajících, kteří si mezi lety 1983 a 1956 vedli deníky. Specializuje se na sociální historii a metodologii egodokumentů.

Kontakt: kunt.gergely@gmail.com